

***Yankee*, een Nederlandse Amerikaan**

Tanneke Schoonheim en Nicoline van der Sijs

1. Inleiding

In deze bijdrage volgen we de belevenissen van het woord *yankee*. We laten zien hoe dit woord zich in het Amerikaans-Engels en vervolgens daarbuiten heeft ontwikkeld, en hoe dit in de loop van de tijd wordt verwoord in verschillende eigentijdse woordenboeken van het Nederlands. Het beginpunt is daarbij het ontstaan van het woord in Amerika, het eindpunt het bijna nog warme woordenboekartikel *yankee* in het *Algemeen Nederlands Woordenboek*, een woordenboek dat de toekomst in zal gaan als de Mooie Moerdijk.

2. De *Yankee* in het Amerikaans-Engels

Hoewel er over de precieze herkomst en het ontstaan van het woord *Yankee* verschillende theorieën zijn, die we hier niet verder zullen bespreken¹, is het duidelijk dat de betekenis ervan zich in elk geval in Amerika heeft ontwikkeld. De oudste attestaties dateren uit de laatste twee decennia van de zeventiende eeuw. Het betreft steeds de bijnaam van een specifieke persoon, een Nederlandse piratenkapitein die in de Engelstalige bronnen vermeld wordt als *John Williams*, maar die waarschijnlijk oorspronkelijk gewoon *Jan Willemsz* geheten heeft. Zijn bijnaam is *Yankey Duch*, *Captain Yankey* of kortweg *Yanky*.

1683 [The pirates] sailed from Bonaco ...; chief commanders, Vanhorn, Laurens, and Yankey Duch. ... [They] put eight hundred man into Yankey's and another ship. (Craigie)

1684 A sloop ...unlawfully seized by Captain Yankey. (OED)

1687 Captains John Williams (Yankey) and Jacob Everson (Jacob). (OED)

1687-1688 The pirates Yanky and Jacobs. (OED)

¹ Zie voor een beredeneerd overzicht hiervan Van der Sijs 2009: 2.4.

Hierna vinden we *Yankee* nog een paar keer gebruikt als bijnaam, maar voor een appellatieve vindplaats moeten we wachten tot de tweede helft van de achttiende eeuw. In 1758 gebruikt de Britse generaal Wolfe het woord *Yankee* in een brief als negatieve benaming voor een inwoner van New England, een gebied dat de huidige staten Connecticut, Maine, Massachusetts, New Hampshire, Rhode Island en Vermont omvat. Hij schrijft over de manschappen uit New England die onder hem dienden:

1758 My posts are now so fortified that I can afford you two companies of Yankees, and the more as they are better for ranging and scouting than either work or vigilance. (Mathews)

Vervolgens komt *Yankee* voor in ‘*Oppression, a Poem by an American*’, een satirisch gedicht waarin het Britse bewind op de hak wordt genomen en waarin William Franklin, de laatste Engelse gouverneur van New Jersey, als een verrader wordt beschreven. Het gedicht is uitgegeven in Engeland ‘*with notes by a North Briton*’ en wordt gedateerd op 1765.

1765 From meanness first this Portsmouth Yankey rose. (OED)

De betreffende *North Briton* merkt bij deze passage op:

1765 ‘Portsmouth Yankey’, It seems, our hero being a New-Englander by birth, has a right to the epithet of Yankey; a name of derision, I have been informed, given by the Southern people on the Continent, to those of New-England: what meaning there is in the word, I never could learn.

In die tijd werd de tot dan toe in Engeland kennelijk nog onbekende naam *Yankee* dus gebruikt door inwoners van de zuidelijke staten van Amerika om er de weinig geliefde inwoners van New England mee aan te duiden, maar toen al wist men niet meer wat de herkomst ervan was. Ook de Engelsen namen het woord inclusief negatieve connotatie over.

1775 They [*sc.* the British troops] were roughly handled by the Yankees, a term of reproach for the New Englanders, when applied by the regulars. (OED)

Tijdens de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog (1775-1783) werd de benaming *Yankee* – vanaf deze tijd ook vaak verkort tot *Yank* – voor de inwoners van New England zelf een naam om trots op te zijn. Zij gebruikten hem als geuzennaam en maakten er zelf ook maar meteen een etymologie bij, die inmiddels overigens als achterhaald wordt beschouwd:

1775 We have by this action [at Concord and Lexington] got in reality the name Yankee, which is an Indian word, and was given our forefathers, signifying Conquerors, which these ignoramuses [i.e., the British] give us by way of derision. (Mathews)

1775 When Yankies, skill'd in martial rule, First put the British troops to school. (Trumbull); *Editor's note: 1775* Yankies – a term formerly of derision, but now merely of distinction, given to the people of the four eastern States. (OED)

Ook in latere teksten vinden we deze positieve connotatie:

1905 I use the term Yankee as the name for a typical American, not a local or political term, but the name for the smart, shrewd, inventive man, who depends upon his own resources and, if without learning or education, still succeeds in penetrating untried fields, and in making headway under all manner of reverses, hindrances and difficulties, always exhibiting a quickness to observe differences and to interpret the meaning of things. All kinds of successful pioneers are made of such stuff. (google books; Williams 1905)

1919 Once upon a time (...) there lived in the thriving town of New York a young American, named Duncan – Eliphalet Duncan. Like his name, he was half Yankee and half Scotch, and naturally he was a lawyer, and had come to New York to make his way. His father was a Scotchman, who had come over and settled in Boston, and married a Salem girl. (google books; Reeve 1919)

Deze positieve waardering van de *Yankee* gold overigens niet voor de inwoners van de overige staten van Amerika. De culturele en sociale verschillen tussen de noordelijke en de zuidelijke staten waren dermate groot dat ze regelmatig lijnrecht tegenover elkaar stonden, wat uiteindelijk resulteerde in de Amerikaanse Burgeroorlog (1861-1865). De negentiende-eeuwse vindplaatsen laten zien dat de bewoners van de zuidelijke staten van de VS hun noorderburen *Yankees* noemden, en dat ze dat niet vriendelijk bedoelden.

1812 Take the middle of the road, or I'll hew you down, you d'---
d Yankee rascal. (Mathews)

1861 The soil may be sacred, but we sacrilegious Yankees can't
help observing that it is awfully deficient in manure. (Mathews)

1865 [The] newspapers have persuaded the masses that the
Yankees (a phrase which they no longer apply distinctively to
New Englanders, but to every person born in the North) ... are
arrant cowards. (Craigie)

1891 I'm a South Carlinah gentleman, by G--! and the first d---
Yankee that dares offer me an insult, I'll blow the top of his d---
head off! ([http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?
_r=1&res=9A0CE3D61239E033A25750C0A9639C94609ED7CF](http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?_r=1&res=9A0CE3D61239E033A25750C0A9639C94609ED7CF)
)

1961 Yankee (...) a native or inhabitant of New England; a New
Englander descended from old New England stock; *specifically*:
one having qualities of character (as conservatism, thrift,
pertinacity, or shrewdness) ... traditionally associated with
inhabitants of New England (Webster)

1996 Southerners are Americans, but not Yankees. We may
realize that the rest of the world identifies Americans as "Yanks",
but you are right that Americans recognize a difference between
those who may be "Yankees" and those who are not
(Southerners). ([http://www.h-
net.org/~south/archives/threads/yankee.html](http://www.h-net.org/~south/archives/threads/yankee.html))

In Amerika betekende *Yankee* dus oorspronkelijk 'inwoner van New England'. Tijdens de Onafhankelijkheidsoorlog breidde dit zich uit tot 'inwoner van een van de noordelijke staten (die tot de aanhangers van de Unie hoorden)'. Na deze oorlog kreeg het woord gedeeltelijk weer zijn oude betekenis terug, al bleef ook de tweede betekenis nog bestaan. Of het woord positief of negatief bedoeld werd, hing er vanaf of het door iemand uit de zuidelijke staten werd gebruikt of door een *Yankee* zelf.

Tegenwoordig denken de meeste Amerikanen, en velen buiten de VS, bij *Yankees* het eerst aan het professionele baseballteam dat sinds 1913 onder deze naam uitkomt voor de stad New York en ook wel voluit *New York Yankees* genoemd wordt. Het is dan ook eigenlijk verbazingwekkend dat de eigentijdse Amerikaanse woordenboeken als eerste betekenis van het woord niet 'lid van het baseballteam *New York Yankees*' vermelden.

3. De *yankee* in het Nederlands

3.1 *Yankee* in de bronnen

Buiten Amerika worden alle Amerikanen gewoonlijk over één kam geschoren en vanaf 1784 vinden we *Yankee* allereerst in Britse bronnen als benaming voor een bewoner van de Verenigde Staten in het algemeen, een Amerikaan. Hierbij is dan trouwens nog steeds de oorspronkelijke, negatieve connotatie aanwezig; de Yankees waren immers de vijand: zij hadden zich in 1776 onafhankelijk verklaard van het Britse moederland en bleken bereid voor hun onafhankelijkheid te strijden.

ca. 1784 I ... am determined not to suffer the Yankies to come where the ship is. (OED; Nelson)

1796 Their wit was particularly directed against a 'Yankee' who was one of the company. We apply this designation as a term of ridicule or reproach to the inhabitants of all parts of the United States indiscriminately; but the Americans confine its application to their countrymen of the Northern or New England States. (OED)

1833 In England we are apt to designate all Americans as Yankees, whether they are born under the burning sun of Louisiana, or frozen up five months in the year on the shores of the Lake of the Woods. (Craigie)

In de rest van Europa verbreidde *yankee* zich eerst waarschijnlijk vooral via het Engels, al zullen berichten over de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog ook wel rechtstreeks in de diverse landen terecht zijn gekomen. De oudste Nederlandse vermeldingen die zijn overgeleverd, daterend uit de eerste helft van de negentiende eeuw, komen in elk geval voor in vertalingen van Engelse reisjournaals, waarin hetzij door de oorspronkelijke schrijver, hetzij door de Nederlandse vertaler uitleg wordt gegeven over het woord *yankee*, wat aangeeft dat het ook in de eerste helft van de negentiende eeuw nog geen algemeen bekend woord was.

1822 De pruis verstond geen woord engelsch, doch merkte op, dat de twee andere vreemdelingen zich, in hun gesprek, zeer dikwijls van het woord *Yankee* (*) bedienden.

(*) Een bij- of scheldnaam, welke de engelschen aan de amerikanen geven. Zij spreken denzelfven uit: *Jenkie*. [noot van de vertaler] (google books; Wright 1822: 147-148)

1822 Daar ik echter zag, dat het zijn stellig voornemen was, om dit woord, in deszelfs nieuwe beteekenis, te bezigen, ten aanzien van elken burger, dien hij eer wilde aandoen, en dat, in geval van een gehoor bij de president zelve, hij dezen in geestdrift zoude aanspreken met den titel van *opperste der Yankees*, zoo achtte ik het beter, hem van zijne dwaling terug te brengen (*).

(*) In Engeland is veelligt het woord *Yankee* nog weinig bekend. Hetzelve is de indische verbastering van het woord *English* (Engelsch). Volgens deze werd dit *Yanglees*, *Yangles*, *Yankles* en nu eindelijk *Yankee*. In de Vereenigde Staten geeft men dezen bijnaam alleen boertenderwijze aan de inwoners van Nieuw-Engeland, welks eerste nederzetters aldus door de wilden werden genoemd. (google books; Wright 1822: 149)

1842 Onder ons gezeid, de Yankees (1) zyn, zoo als gy het bevinden zult *des cochons fiers et de fiers cochons*.

(1) *Yankee* is de naem welken de Engelschen aen de bewooners van de Vereenigde Staten als een schimp toezonden, doch welken de Amerikanen naderhand als een eeretytel hebben aengenomen. Men kent de oorsprong van deze benaming niet. (google books; Viardot 1842: 104)

Gelijktijdig met het woord zelf nam men ook de (Britse) connotatie over, en *yankee* had dus aanvankelijk in heel Europa een negatieve connotatie, wat trouwens ook gold voor het woord *Amerikaan*, dat als volledig synoniem met *yankee* gebruikt werd:

1843 Hij had ons verzekerd, dat wij weldra een' of anderen troep *Amerikanen*, varkens van *Yankees*, gelijk hij ze noemde, zouden ontmoeten (...) "Zoo het u niet onaangenaam is, dan zullen wij u vergezellen," zeide ik tegen den *Amerikaan*, naar de boot tredende. (...) De *Yankee* antwoordde noch ja noch neen. (google books; N.N. 1843: 601)

1854 "Waarlijk", zoo las ik verder, "een wonderlijk tijdperk in de geschiedenis van ons land, waarin een enkel Yankee (Amerikaan) eene geheele natie, prinsessen en al, aan het *jumpen* brengt". (google books; Borgman 1854: 208)

In cultureel-antropologische context werd het woord min of meer neutraal gebruikt ter aanduiding van de bevolkingsgroep die afstamt van de Engelsen, Schotten en Hollanders, die het noordoostelijk deel van de Verenigde Staten als eersten

koloniseerden. De noordelijke *yankee* stond daarbij tegenover de bevolking van de zuidelijke staten, die ook wel als *gentlemen* werd aangeduid:

1863 Door de Yankees van het Noorden En de Gentlemen van 't Zuiden Werd aan schrijvers van kronieken Daaglijks nieuwe stof geleverd. (WNT; Van Lennep)

1871 Vrij algemeen zegt men, dat de Yankee, die van ouder tot ouder in Noord-Amerika gevestigd is geweest, iets eigenaardigs bezit in zijn voorkomen (...). (google books; Lubach 1871: 194)

1899 De afstammelingen der in nieuweren tijd geïmmigreerde Engelschen en Schotten zijn met de vroegere kolonisten tot een Anglo-Amerikaansche natie samengesmolten, waarop de vermenging met Indianen en Negers niet zonder invloed is gebleven. Als gevolg van den verschillenden oorsprong der voormalige koloniën zijn twee hoofdtypen te onderscheiden: de eigenlijke Yankee en de bewoner der zuidelijke staten. (google books; Posthumus 1899: 386)

Ook in de bronnen uit latere jaren zien we vaak dat *yankee* ter afwisseling van het woord *Amerikaan* wordt gebruikt en is de connotatie van beide woorden gelijk, dat wil zeggen allebei negatief, allebei neutraal of allebei positief. Vanaf de jaren twintig van de vorige eeuw zien we het gebruik van het woord *yankee* in het Nederlands drastisch teruglopen. Deze afname gaat in geschreven bronnen gepaard met een omgekeerd evenredige groei van het woord *Amerikaan*. Ook in de jaren direct na de bevrijding neemt de frequentie van *yankee* niet opnieuw toe, terwijl die van *Amerikaan* exponentieel groeit. Dit kan erop wijzen dat men *yankee* als informeel ging beschouwen en het in elk geval in de geschreven documentaire bronnen liever weerde. Wanneer het toch gebruikt wordt, is dat meestal om stilistische redenen, ter afwisseling van het woord *Amerikaan*.

1923 Een Amerikaansch reiziger moest Woensdag jl. met een zending juweelen van Parijs naar New York vertrekken. Toen hij echter goed en wel in den trein zat (...) schoot hem plotseling te binnen, dat zijn koffer met juweelen nog in het hotel te Parijs stond. (...) De Yankee sprong uit het portier en doet een alleszins veilige landing op den spoorweg. (...) De Amerikaan begeeft zich in allerijl naar de vlieghaven Bourget en komt ondanks de "kleine belemmeringen" toch nog op tijd aan de boot. (*Leidsche Courant*, 23-07-1923)

1924 Hoewel de interessante kamp tenslotte aan de Amerikanen in het eind-klassement wel het hoogste puntenaantal zal toewijzen, kan men voor de Finnen, die maar met 50 mededingers uitkomen, tegen de Yankee's met bijna 100 niets anders dan respect hebben. (*Leidsche Courant*, 12-07-1924)

1925 Na regeling van zaken gebruikte de Amerikaan een oer-Hollandsche borrel en vervolgens een solied diner. Na den copieuzen maaltijd stooft de Yankee als een zefier door het Mastbosch op een hem gaarne in bruikleen afgestane fiets en toen de nacht over de bosschen en het hotel zijn zwarten sluier spreidde, toog de Amerikaan naar zijn kamer (...). (*Leidsche Courant*, 11-06-1925)

1928 Aan den start Canada en Ver. Staten. De Amerikanen nemen de leiding. De Canadeezen komen even bij, doch dan loopen de Yankee's zoo geweldig uit, dat van spanning geen sprake meer is. U.S.A. wint voor de derde maal het Olympisch kampioenschap. (*Leidsche Courant*, 11-08-1928)

1930 De belangstelling voor de Amerikaansche economische samenleving, blijft nog voortdurend levendig. De vraag of de in October ingetreden depressie van korten of langen duur zal zijn, is niet alleen voor de Yankee's zelf, doch voor de geheele wereld van belang. (*Nieuwe Leidsche Courant*, 25-01-1930)

1947 Als het "Tulip Festival" in Holland-Michigan ieder jaar honderdduizenden – misschien nog méér – Amerikanen trekt, waarom zouden de Yankee's dan niet naar het geboorteland van den bloembol te krijgen zijn?" (*Nieuwe Leidsche Courant*, 08-02-1947)

1948 Een kwestie welke nog steeds niet is opgelost is het feit dat Amerika wil deelnemen met twee ijshockeyteams, waartegen de Zwitserse hoge heren zich evenwel – en terecht – met hand en tand verzetten. (...) De Zwitserse organisatoren (...) zitten thans zwaar te peinzen hoe zij deze beide delegaties der Yankee's zullen ontvangen (...). (*Dagblad voor Amersfoort*, 19-01-1948)

1949 In Amerika is men natuurlijk ook met experimenten op dit gebied begonnen en de Yankee's zijn de Duitsers nu reeds verre de baas. (*Nieuwe Leidsche Courant*, 09-03-1949)

1958 De Amerikanen zijn niet in staat om ook maar één vreemde taal te spreken. Dat geldt niet alleen voor de Yankee-toerist, maar ook voor de leden van de diplomatieke dienst. (*Nieuwe Leidsche Courant*, 19-04-1958)

1962 In Den Haag hebben ongeveer 25 jongelui van 18 tot 20 jaar een demonstratie gehouden bij de Amerikaanse ambassade. Zij liepen in gansepas achter elkaar en droegen ongeveer 20 borden mee met opschriften als "Handen af van Cuba", "Cuba yes, yankee no" en "Cuba voor de Cubanen". (*Nieuwe Leidsche Courant*, 24-10-1962)

1974 Veel en veel heb ik in Amerika gefilosofeerd. En dat heeft mij altijd in mijn talloze beproevingen gesterkt en nooit heb ik gewenst een Yankee van vijftig miljoen dollar waard te zijn. (google books; Buysse 1974: 68)

1981 Poe zou men nog voor een Brit kunnen houden, Updike is op en top een Yankee van ons televisietijdperk. Het zijn levendige, amusante verhalen met dat speciale sarcasme, waarmee veel Amerikanen hun conversatie kruiden. (*Leidsch Dagblad*, 03-07-1981)

1983 “Hoe gaat het Yankee”, zo wordt de Europese bezoeker vriendelijk aangesproken. Daaruit blijkt wat kennelijk velen bezighoudt: de hoop dat de Amerikanen Habré voldoende steun zullen geven. (*Leidsch Dagblad*, 18-08-1983)

1987 Maar voorlopig blijft generaal Noriega degene die aan het langste eind trekt. De Amerikaanse pogingen om orde op zaken te kunnen zetten hebben zijn positie in feite alleen maar versterkt. Hij begint steeds meer een nationale held te worden, de patriottische generaal die de binnengedrongen yankee de les leest. (*Leidsch Dagblad*, 03-07-1987)

In teksten die rechtstreeks uit het Amerikaans-Engels zijn vertaald, zien we ook nu nog de negatieve gevoelens van de inwoners van de zuidelijke staten met betrekking tot de inwoners van de noordelijke staten:

1985 Die avond zou Walter [een Amerikaan] in de herberg, bij wijn en kaas, vertellen hoe vandaag in “Dixieland” de afkeer tegen de overwinnaars nog dagelijks kan worden gevoeld. “Een toerist uit het Noorden noemen ze hier een yankee. Als je uit het Noorden afkomstig bent en hier woont, zoals ik, dan ben je een “damn yankee” (verdomde yankee) en als je als noorderling hier woont en met een meisje uit het Zuiden bent getrouwd, ben je een God damn yankee”. (*Leidsche Courant*, 30-12-1985)

3.2 Yankee in de woordenboeken

Om een beeld te krijgen van hoe de Nederlandse woordenboeken omgaan met het woord *Yankee*, hebben we er een aantal van naast elkaar gelegd. Het betreft woordenboeken van Weiland (1832, 1858), een selectie uit de woordenboeken van Kramers (1847-1990), Van Dale (1872-2005), Koenen (1894-1986), Verschuieren (1937-1996), het WNT (1993) en het ANW (2009).²

² De selectie van de woordenboeken is willekeurig, gebaseerd op de beschikbaarheid ervan in de bibliotheek van het INL.

In de eerste helft van de negentiende eeuw begint *Yankee* te verschijnen in de woordenboeken van het Nederlands. Eerst wordt het alleen nog vermeld in de woordenboeken die leenwoorden (de zgn. *kunstwoorden*) beschrijven (o.a. Weiland 1832 en Kramers 1847), daarna ook in de algemene woordenboeken van het Nederlands (o.a. Kramers 1848, Van Dale 1872 en Koenen 1897).

Aanvankelijk wordt het steeds met een hoofdletter geschreven, maar vanaf 1935 (Koenen), 1946 (Kramers), 1950 (Van Dale) en 1976 (Verschueren) wordt het woord steeds vaker met een kleine letter vermeld. Dat is ook de spelling in het WNT (*yankee*, bewerkt in 1993) en het ANW (*yankee*, bewerkt in 2009).

Weiland (1832 →)

De oudste vermelding van *Yankee* in een Nederlands woordenboek vinden we in 1832, in het supplement op het *Kunstwoordenboek* van Weiland. Weiland omschrijft het woord als:

een schimpnaam der Noord-Amerikanen (Weiland 1832).

In de derde druk van zijn *Kunstwoordenboek* uit 1858 wordt deze definitie nader gespecificeerd tot:

een spotnaam der Noord-amerikaansche Engelschen (Weiland 1858).

Kramers (1847 →)

Kramers definieert *Yankee* in de *Kunstwoordentolk* uit 1847 (en in de daaropvolgende druk uit 1855) wat uitgebreider en genuanceerder dan Weiland. Uit de definitie wordt overigens niet duidelijk of het woord op dat moment in het Nederlands wel echt gebruikt wordt:

spotnaam, waarmede de Engelschen gemeenzaam en met eene soort van minaching de bewoners der Vereenigde Staten van Noord-Amerika of van Nieuw-Engeland aanduiden. (...)
(Kramers 1847, 1855).

Opvallend is trouwens dat het woord in de *Woordenschat* van 1848 (die dus verschijnt tussen de eerste en de tweede druk van de *Kunstwoordentolk* in) kortweg omschreven wordt als:

spotnaam, door de Engelschen aan de Noord-Amerikanen gegeven (Kramers 1848).

In de latere drukken van de *Kunstwoordentolk* wordt de definitie uitgebreid met de betekenisnuance die het woord in Europa, en dus ook in Nederland, heeft:

spotnaam, waarmede de Engelschen gemeenzaam en met eene soort van minachting de bewoners der onder den naam van Nieuw-Engeland begrepen Staten van N. Amerika aanduiden, in Europa in 't alg. voor Noord-Amerikanen. (...) (Kramers 1863, 1886).

In 1912 wordt vervolgens aan de definitie van 1863 en 1866 een tweede betekenis van het woord toegevoegd, namelijk:

amerikaansche spoorwegwaarden (Kramers 1912).

Deze betekenis, die tegen het eind van de jaren veertig nauwelijks nog in Nederlandse teksten wordt aangetroffen, blijft nog tot het begin van de jaren negentig in de woordenboeken van Kramers staan (Kramers 1968, 1977, 1981, 1990). In 1968 hebben beide betekenissen inmiddels de volgende definitie:

spotnaam voor de N.-Amerikanen, oorspr. alleen van toepassing op de bewoners van New Englandd; (hand.) *yankees* Amerik. effecten of beurspapieren (Kramers 1968, 1977, in licht gewijzigde vorm ook in Kramers 1981 en Kramers 1990).

In 1946 komt Kramers' *Nederlands Woordenboek* op de markt. Hierin wordt *yankee* (met een kleine letter) opgenomen met de korte definitie:

spotnaam voor Noord-Amerikaan (Kramers 1946, 1948, 1956, 1973, 1979).

Van een betekenis 'Amerikaanse effecten' is in deze drukken (die overigens van de hand van een andere redacteur zijn) overigens geen spoor terug te vinden.

Van Dale (1872 →)

Tussen 1872 en 1924 vinden we in het woordenboek van Van Dale de volgende beknopte definitie van *Yankee*:

spotnaam der Noord-Amerikanen (Van Dale 1872, 1884, 1898, 1914, 1924).

In de eerstvolgende druk, die uit 1950, is men *yankee* met een kleine letter gaan spellen en is de definitie aangepast tot:

spotnaam van de bewoners der Verenigde Staten (Van Dale 1950).

Het gebruik van de aanduiding 'bewoners van de Verenigde Staten' in deze omschrijving neemt de ambiguïteit van het

woord *Noord-Amerikaan* weg. Een *Noord-Amerikaan* kan immers zowel iemand uit de Verenigde Staten in het algemeen aanduiden als specifiek iemand uit het noordelijk deel daarvan, en juist in het geval van *yankee* is dit onderscheid van belang.

Vanaf 1961 krijgt *yankee* bij Van Dale een uitgebreide definitie, waarin de betekenis van het woord zowel binnen als buiten de Verenigde Staten wordt uitgelegd, en deze omschrijving blijft tot het begin van de jaren negentig in gebruik. Opvallend genoeg komt hier het element *Noord-Amerikaan* weer terug in de definitie:

in de Verenigde Staten een schimp- of spotnaam voor de bewoners van de noordoostelijke staten (Nieuw-Engelandstaten); buiten de V.S. voor de Noord Amerikanen in het alg. (Van Dale 1961, 1970, 1976, 1984).

In de drukken van 1992 en 2005 ten slotte definieert Van Dale *yankee* gewoonweg als ‘Noord-Amerikaan’ en wordt het als een scheldwoord gelabeld (Van Dale 1992, 2005).

Koenen (1894 →)

De oudste vermelding bij Koenen is in het *Zakwoordenboek* van 1894. *Yankee* wordt daar gedefinieerd als:

spotnaam voor een inboorling uit Noord-Amerika (Koenen 1894, 1906).

Bij de druk van 1935 blijkt deze definitie inmiddels te zijn aangepast tot:

spotnaam van een Noord-Amerikaan (Koenen 1935, 1981).

In het *Handwoordenboek* van Koenen gebruikt men in de eerste druk van 1897 een andere definitie dan die in 1894 in het *Zakwoordenboek* vermeld wordt, namelijk:

spotnaam bij de Eng. voor de Amerikanen (Koenen 1897, 1901).

Ook uit deze definitie zou kunnen blijken dat het woord weliswaar bekend was uit Engels gebruik, maar dat het in Nederland nog geen zelfstandig bestaan leidde. In 1919 lijkt hierin verandering te zijn opgetreden, want dan is de definitie gewijzigd tot:

spotnaam van een N.-Amerikaan (Koenen 1919, 1921, 1923, 1926).

In de druk van 1929 komt er een betekenis bij en wordt de oorspronkelijke definitie vervangen door:

N. Amerikaan; Amerik. effect (Koenen 1929, 1932, 1937, 1940, 1942, 1947, 1949).

Dit is overigens de enige definitie in Koenen die niet het element 'spotnaam' bevat en waarin het woord als neutraal gedefinieerd wordt.

In de tweede helft van de jaren veertig raakt de tweede betekenis van *yankee* weer in onbruik en vanaf 1952 is deze uit de woordenboeken van Koenen verdwenen. De sinds 1929 sterk verkorte definitie bij de eerste betekenis van *Yankee* wordt vervolgens flink uitgebreid en ook hier wordt de aanduiding 'bewoner van de Verenigde Staten' geïntroduceerd ter vervanging van *Noord-Amerikaan*. Anders dan bij Van Dale is deze aanpassing in de woordenboeken van Koenen blijvend.

Oorspr. spotnaam voor de Hollandse kolonist in Am., dan: spotnaam voor de bewoner der Ver. Staten. (Koenen 1952, 1956, 1966, 1974).

In enigszins gemoderniseerde vorm wordt deze definitie ook nog gebruikt in Koenen 1986:

Oorspr.: spotnaam voor de Hollandse kolonisten in Amerika, dan: spotnaam voor de bewoners v.d. Verenigde Staten (Koenen 1986).

In het begin van de jaren negentig verdwijnt het historische deel van deze betekenisomschrijving, zoals het eigenlijk ook hoort in een eigentijds woordenboek van het Nederlands, en houden we als definitie over:

spotnaam voor de bewoners vd Verenigde Staten (Koenen 1992).

Verschueren (1937 →)

Verschueren vermeldt in 1937 twee betekenissen voor het woord *Yankee*:

spotnaam voor den Noord-Amerikaan; Noordamerikaansch effect (Verschueren 1937).

In de druk van 1961 blijken beide definities iets aangepast en wordt de ambiguïteit in de aanduidingen *Noord-Amerika* ook hier opgeheven door de algemene benaming *Verenigde Staten* te gebruiken. Evenals bij Koenen handhaaft men dit tot in de meest recente druk (Verschueren 1996).

Eig. spotnaam voor een inwoner der V.St.; Metn. effect V.St. (Verschueren 1961).

Deze laatste betekenis komt in 1976 in elk geval niet meer in het woordenboek voor. De definitie van de eerste betekenis van *yankee* (dat vanaf die druk ook niet meer met een hoofdletter wordt gespeld) blijft ongeveer gelijk aan die van de voorgaande drukken:

Spotnaam voor een inwoner van de V.St. (Verschuieren 1979);
Spot. inwoner van de (noordelijke) VS (Verschuieren 1996).

***Woordenboek der Nederlandsche Taal* (1993)**

Het WNT-lemma *yankee* is geschreven in 1993. De betreffende redacteur, een zekere Moerdijk, geeft de volgende betekenisomschrijvingen bij het woord:

Bijnaam voor een Amerikaan; oorspr. in beperkteren zin: spotnaam voor een inwoner van Nieuw-Engeland of van de noordelijke staten in het alg.

1836 Ik zeide zoo even dat ik de eenige was, die geen' titel droeg; vergeef mij, ik vergat drie of vier Yankees (WNT; Potgieter)

1863 Door de Yankees van het Noorden En de Gentlemen van 't Zuiden Werd aan schrijvers van kronieken Daaglijks nieuwe stof geleverd (WNT; Van Lennep)

1875 De Yankees zullen hunne volkplantingen tot naar 't verre westen toe uitbreiden (WNT; *E. Haard*)

1898 Vincent's armoede was een gevolg daarvan, dat een vyftal jaren geleden het geld uit de brandkast van zyn vader verhuisd was naar die van De Notte en eenige Yankees (WNT; Paap, *Haman*)

We moeten hierbij wel bedenken dat het WNT in 1993 eigenlijk geen eigentijds woordenboek meer was, maar als historisch woordenboek de betekenis van het woord tot 1921 verklaarde.

Als tweede betekenis van *yankee* geeft het WNT '(Mv.) Amerikaansche effecten, Amerikaansche fondsen', met één vindplaats uit 1898. Zoals we hiervoor al zagen, wordt deze betekenis in de woordenboeken van Kramers vermeld tussen 1912 en 1990, in die van Koenen tussen 1929 en 1949 en in Verschuieren van 1937 tot 1961. Deze woordenboeken lopen met het vermelden van deze betekenis dus wel een aantal jaar achter, waar overigens tegenover staat dat diezelfde betekenis in sommige 'eigentijdse' woordenboeken nog lang nadat de betekenis uit het dagelijks taalgebruik is verdwenen, blijft hangen.

***Algemeen Nederlands Woordenboek* (2009)**

In het ANW ten slotte wordt het woord *yankee* gedefinieerd als ‘Amerikaan’ en gekarakteriseerd als informeel. Uit de aanhalingen bij *yankee* en de verwijzing naar het semagram van *Amerikaan* blijkt niet dat het een specifiek negatieve connotatie heeft, in elk geval niet minder dan het woord *Amerikaan* zelf.

1982 Ik blijf me verbazen over Mini's weigering me te zien als een doodgewone yankee. ‘Jij lijkt niet op een Amerikaan.’ (ANW-corpus)

1995 Het bestaat uit de monoloog van een als daglonerskind geboren vrouw, die de trots ontdekt heeft en liever dood gaat dan weer te buigen. Ze sjokt in rondjes door een gebied waar na de oorlog de GI's gelegerd waren en waar ze als meisje, de oren dicht voor de hoon van haar dorpsgenoten, zijden jurken en lakschoenen kreeg van haar Amerikaanse liefjes: ”Het werd vrede, maar die heb ik niet gehad. Omdat m'n Yankee weg is, ben ik weer een van die dagloners”. (ANW-corpus)

2001 Elk land weet wat zijn zwakke plek is en ons volk weet dat de rijken van dit eiland altijd een plaag van aasgieren zijn geweest. En dat zijn ze vandaag de dag nog steeds; deze families proberen nog steeds het land kaal te plukken. Ze noemen zichzelf pro-Amerikaans en vrienden van de yankees om hun goodwill te behouden, terwijl ze de Amerikanen diep in hun hart graag zouden zien vertrekken, zodat zij weer in de lege ingewanden van de armen zouden kunnen pikken. (ANW-corpus)

4. Conclusie

In de negentiende eeuw is *yankee* volgens de Nederlandse woordenboeken vooral een woord dat door de Engelsen wordt gebruikt. Het is een benaming met een sterk negatieve connotatie (‘schimpnaam’, ‘spotnaam’) voor een inwoner van New England in het bijzonder of van de Verenigde Staten in het algemeen. Dat deze betekenis overeenkomt met de betekenis van *yankee* in het Engels, mag geen verbazing wekken als we zien dat de eerste vermeldingen in Nederlandse bronnen bijna steeds uit vertaalde Engelse reisjournaals afkomstig zijn.

Aan het eind van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw, zien we dat het woord wat meer ingeburgerd raakt in het Nederlands en dat het ook in originele Nederlandse bronnen gebruikt wordt. Het lijkt erop dat in deze periode de negatieve connotatie niet zo sterk aanwezig is als daarvoor en dat *yankee* in de bronnen voornamelijk om stilistische redenen gebruikt wordt ter afwisseling van en als synoniem voor *Amerikaan*. In de woordenboeken uit deze periode vinden we van een dergelijke nuance echter nauwelijks iets terug. Het woord blijft wat het was, een 'spotnaam voor een Noord-Amerikaan', waarmee dan waarschijnlijk een inwoner van de Verenigde Staten wordt bedoeld. De enige uitzondering hierop is het *Handwoordenboek* van Koenen (1929, 1932, 1937, 1940, 1942, 1947, 1949), waarin *Yankee* kortweg en neutraal wordt omschreven als 'N. Amerikaan'.

Vanaf het midden van de twintigste eeuw worden de termen 'Noord-Amerika' en 'Noord-Amerikaan' in verschillende woordenboeken vervangen door 'Verenigde Staten' en 'bewoner, inwoner van de Verenigde Staten'. Hiermee wordt meteen duidelijk dat het bij ons inmiddels alleen nog maar om een benaming gaat voor de inwoner van de Verenigde Staten in het algemeen. Dat een *yankee* binnen de Verenigde Staten zelf nog steeds wel typisch iemand is die uit een van de noordoostelijke staten afkomstig is, en dat deze betekenis via vertaalde Amerikaanse bronnen ook in Nederland wordt aangetroffen, maakt het lastig om het woord bevredigend te definiëren. In alle woordenboeken blijft het woord overigens gekarakteriseerd als een spotnaam, hoewel uit de bronnen blijkt dat het lang niet altijd zo bedoeld is.

Van Dale (1961, 1970, 1976, 1982, 1984) geeft in deze periode daarom in zijn definitie zowel de 'Amerikaanse' als de 'Nederlandse' betekenis van het woord, terwijl Koenen (1952, 1956, 1966, 1974, 1986), Kramers (1968, 1977, 1981, 1990) en het WNT (1993) zowel de oorspronkelijke, specifieke (= Amerikaans/Engelse) betekenis geven als de algemene, eigentijdse (= Nederlands/Engelse).

In de recentste edities van de meeste woordenboeken wordt de historische component weer losgelaten en krijgt het woord alleen een eigentijdse betekenisomschrijving. Koenen (1992) typeert het woord als een spotnaam voor de bewoners van de Verenigde Staten, Van Dale (1992, 2005) karakteriseert het als een scheldwoord en definieert het kortweg als ‘Noord-Amerikaan’ en Verschuieren (1996) vermeldt het als een spottende benaming is voor een ‘inwoner van de (noordelijke) VS’. Ook het ANW (2009) geeft, geheel in overeenstemming met het karakter van het woordenboek, alleen een eigentijdse definitie van het woord. Het karakteriseert *yankee* bewust niet als scheldwoord of spotnaam, en stelt aan de hand van recent citatenmateriaal vast dat het een volledig synoniem van *Amerikaan* is (met voor beide woorden een mogelijke negatieve connotatie), en dat hooguit gesteld kan worden dat *yankee* tot het informelere taalgebruik gerekend kan worden.

Aan de beschrijving van het woord *yankee* in de eigentijdse woordenboeken van het Nederlands door de tijd heen kan goed afgelezen worden hoe belangrijk het is om elke keer weer zorgvuldig naar de beschikbare, eigentijdse bronnen te kijken en na te gaan of de definitie zoals die in voorgaande woordenboeken staat, nog wel overeenkomt met de werkelijkheid. De wereld verandert, eigentijdse woordenboeken moeten daar alert op zijn.

Bibliografie

a. Algemeen

Craigie, William A. en James R. Hulbert, *A dictionary of American English on historical principles*, 4 delen, Chicago 1938-1944.

Mathews, M.M., *A dictionary of Americanisms on historical principles*, 2de druk, Chicago 1956.

OED = *Oxford English Dictionary* (1989). 2de druk 1989; 3de druk online.

Sijs, Noline van der, *Cookies, coleslaw and stoops. The influence of Dutch on the North-American languages*, Amsterdam/Chicago 2009.

b. Corpora

ANW-corpus

Digitaal Krantencorpus <<http://kranten-historisch.startpagina.nl/>>

Dagblad voor Amersfoort
Leidsche Courant
Leidsch Dagblad
Nieuwe Leidsche Courant

Google books <<http://books.google.nl/bkshp?hl=nl&tab=wp>>

- Borgman, C. (1854), *Bezoek in de Verenigde Staten van Noord-Amerika in het jaar 1850*. Groningen
- Buyse, C. (1974), *Verzameld werk*. Brussel.
- Lubach, D. (1871), 'Ariërs, Duitschers en Nederlanders. Een ethnologie', in: *Album der Natuur*, 189-224.
- N.N. (1843), 'Het Amerikaansch grasveld en moeras. Eene ontmoeting in Louisiana', in: *Vaderlandsche Letteroefeningen*, 600-616.
- Posthumus, N.W. (1899), *Beknopt leerboek der aardrijkskunde*. 4de druk. Amsterdam.
- Reeve, A.B. (1919), *The Best Ghost Stories*. New York.
- Viardot, L. (1842), 'Fragment eener reize door de Vereenigde Staten van Noord-Amerika', in: *De Noordstar* 3, 99-114.
- Williams, H.S. (1905), 'What is Research?', in: *Popular Science*, 170-177.
- Wright, Miss (1822), *Tafereelen van Noord Amerika, of Reize door de Vereenigde Staten, uit het Engelsch vertaald*. Amsterdam.

c. Nederlandse woordenboeken

ANW

A.M.F.J. Moerdijk (hoofdred.), *Algemeen Nederlands Woordenboek*, te verschijnen.

Koenen

Koenen, M.J., *Verklarend handwoordenboek der Nederlandsche taal*, Groningen; 1ste druk 1897; 2de druk 1901; 4de druk 1903; 6de druk 1907; 8ste druk 1909; 9de druk 1912; 10de druk 1914; 11de druk 1916; 12de druk 1919; 13de druk 1921; 14de druk 1923; 15de druk 1926; 16de druk 1929; 17de druk 1932; 18de druk 1937; 19de druk 1940; 20ste druk 1942; 21ste druk 1947; 22ste druk 1949; 23ste druk 1952; 24ste druk 1956; 25ste druk 1960; 26ste druk 1966; 27ste druk 1974; 28ste druk 1987; 29ste druk 1992; 30ste druk 1999; *Grote Koenen* 1986.

M.J. Koenen, *Nieuw volledig Zakwoordenboek der Nederlandsche Taal*. 5de druk 1894; 6de druk 1906.

M.J. Koenen, *Verklarend Zakwoordenboekje der Nederlandsche Taal*. 2de druk 1935; 22ste druk 1981.

Kramers

Kramers, J.J., *Algemeene Kunstwoordentolk*, Gouda, 1847; 2de druk 1855, 3de druk 1863, 4de druk 1886, 5de druk 1912.

Kramers' Woordenschat. 's-Gravenhage 1848; 28ste druk 1968; 29ste druk 1977.

Kramers' Woordenboek Nederlands. Den Haag 1946; 3de druk 1948; 7de druk 1956; 16de druk 1973; 19de druk 1979; 20ste druk 1990.

Kramers' Groot Woordenboek Nederlands, 2 delen. Amsterdam/Brussel, 1981.

Van Dale

Dale, J.H. van, *Nieuw Woordenboek der Nederlandsche Taal*, 's-Gravenhage/Leiden, 2de druk 1872; 3de druk 1884; 4de druk 1898; 5de druk 1914; 6de druk 1924; 7de druk 1950; 8ste druk 1961; 9de druk 1970; 10de druk 1976; 11de druk 1984; 12de druk 1992; 13de druk 1999; 14de druk 2005.

Verschuieren

Verschuieren, J., *Modern woordenboek*. Turnhout, 1ste druk 1930-1931 (met een bijvoegsel 1933); 2de druk 1936; 3de druk 1937; 4de druk 1941 (met een bijvoegsel 1942, 1943, 1944 en 1946); 5de druk 1949-1950 (met een bijvoegsel 1952); 6de druk 1955-1956; 7de druk 1961 (met een bijvoegsel 1963 en 1965); 8ste druk 1979; 9de druk 1991; 10de druk 1996.

Weiland

Weiland, P., *Kunstwoordenboek*. Rotterdam 1824; *Supplement* 1832; 3de druk 1858.

WNT

Woordenboek der Nederlandsche Taal (1882-2001), online beschikbaar op <wnt.inl.nl>.